

DUGOHHUSAYNIY

To‘raqulova Sarvinoz*Andijon davlat pedagogika instituti Ijtimoiy gumanitar fanlar va san'at fakulteti Musiqa talim yo'nalishi 3 - bosqich talabasi***Toshtemirov Qobiljon***Ilmiyrahbar: Andijon davlat pedagogika instituti Ijtimoiy gumanitar fanlar va san'at fakulteti o'qituvchisi*

Annotatsiya: Maqolada Shashmaqom va Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llari tarkibiga kiruvchi “Dugoh” va “Husayniy” ladlarining yaxlitligi haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Shashmaqom, Dugoh, Husayniy, Duvazdahmaqom, Farg‘ona- Toshkent maqomlari.

Abstract: The article talk about the integrity of the “Dugoh” and “Husayni” roads, which are part of the Shashmaqom and Fergana-Tashkent highways.

Keywords: Shashmaqom, Dugoh, Husayniy, Duvazdahmakom, Fergana - Tashkent statuses.

Dugoh Husayniy — bu Islom tarixining eng muhim va ta'sirli voqealaridan biri bo'lib, ayniqsa, shia musulmonlari orasida chuqur diniy va madaniy ahamiyatga ega. Bu tushuncha, asosan, Husaynibn Alining Qarbala jangidas hahidb o'lishi bilan bog'liq bo'lib, uning jasorati, adolat uchun kurashi va zulmga qarshi qat'iyatligi musulmon dunyosida muqaddas va e'zozlangan merosdir. Dugoh Husayniy, odatda, Husaynga bo'lgan hurmat va ehtiromni ifodalaydigan marosimlar, yig'ilishlar va ibodatlar orqali namoyon bo'ladi. Bu marosimlar, ayniqsa, Muharram oyi davomida va Ashura kunida o'tkazilib, shia jamoalarining diniy hayoti va madaniy an'analari uchun muhim o'rin tutadi.

Dugoh Husayniy nafaqat diniy bir jarayon sifatida, balki insoniyatning adolat va haqiqat uchun kurashini ramzlashtiruvchi tarixiy voqea sifatida ham qadrlanadi. O'rta asrlardan boshlab Yaqin va O'rta Sharqda “Duvazdahmaqom” - 12 maqom turkumi keng tarqalib, musiqa amaliyotida shakllandi va qo'llanib kelindi. Bu bebaho mumtoz musiqa shakli keyinchalik birqator Sharq mamlakatlarining musiqiy merosida o'z an'analari negizida yuzaga kelib xalqlarning mumtoz musiqasi sifatida amaliyotga kirib keldi. Xalq professional bastakorlik an'analari yuzaga kelgan ushbu san'at har bir xalqning milliy an'analari o'zida mujassam etganligi bilan xarakterlanadi. Manbalarda bayon etilishicha XVIII asrning oxiriga kelib, Buxoroda maqom turkumlari bo'lmish 3 “Buxoro Shashmaqomi”uzil- kesil shakllangan. XIXasrda “Xorazm maqomlari”turkumi va Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llari ham o‘zbek maqomlarining vohaviy namunalarini sifatida vujudga keladi. Keyinchalik “Shashmaqom” va boshqa turkumlar asosida maqom asarlarining yangi uslublari va ko‘rinishlari zamonaviy talqinda rivoj oladi. Farg‘ona - Toshkent maqom yo‘llarida ham yuzdan oshiq bastakorlik ijod namunalarini yaratilgan.

Qayd etish joizki, maqom ijodiyoti xalqimizning milliy qadriyatlari va anʼanalari negizida oʻzbekona jihatlar bilan sugʻorilgan holda ijod etilib kelingan. Ularning har biri turli turkumlarda ijod etilgan boʻlib, namsunalar avvalo oʻziga xoslikka ega boʻlsa, ularning tarkibida boshqa namunalarining ham turli jihatlarini oʻziga xos ifodasini topganligi bilan ajralib turadi. Har bir maqom namunalarining betakror ohanglari va musiqiy mavzulari oʻzining mazmuni va ohang magʻziga egaligi bilan ahamiyatlidir. Dugohmi, Segohmi, Navo yoki Iroqmi, ham biri oʻzining mavzu magʻzi va ohang jozibasiga egadir. Ushbu maqola orqali biz Fargʻona - Toshkent maqom yoʻllari tarkibiga kirgan “Dugoh Husayniy”lar haqida fikrlarimizni bayon etmoqchimiz. “Dugoh Husayniy” Fargʻona- Toshkent maqom yoʻllarining asosiy tarkibiga kiruvchi Bayot, Chorgoh, Shahnozi Gulyor maqom yoʻllaridan biridir. DugohHusayniy, asosan, Qarbala voqeasi bilan chambarchas bogʻliqdir. Qarbala — bu milodiy 680-yilda, Husayn ibn Ali va uning tarafdorlari Yazid ibn Muoviya boshchiligidagi umaviylarning qoʻshiniga qarshi kurashgan joydir. Husayn, oʻzining qatʼiyatli va adolatli pozitsiyasini himoya qilib, faqat oʻziga xos diniy prinsiplar uchun kurashdi. U oʻzining haqiqiy va toʻgʻri yoʻlini tanlab, zulmga qarshi ichiqqan va bunga qarshi oʻlib shahid boʻlgan. Husaynning shohidligi shia musulmonlarida adolat va haqiqiy islomni himoya qilishning ramzi sifatida qabul qilinadi. Dugoh Husayniy — bu Husayning shahidligi va uning hayotidan olingan darslarni yod etish uchun oʻtkaziladigan marosimdir. Dugoh Husayniyning maqsadi faqatgina Husaynga hurmat koʻrsatish emas, balki uning gʻoyalari va qadriyatlarini hayotga tatbiq etishdir.

Dugoh Husayniy marosimlari, odatda, Muharram oyi davomida, ayniqsa Ashura kuni tashki letiladi. Bu marosimlarda shiamusulmonlari Husaynning shahidligini yod etib, uning jasorati va adolat uchun kurashini ulugʻlaydi. Dugoh Husayniyda quyidagi asosiy elementlar mavjud:

1. Diniy yigʻilishlar: Shia jamoalari Husaynning shahidligini yod etish uchun yigʻilishlar tashkil qiladi. Bu yigʻilishlarda, Husaynning hayoti, uning haqqoniyati va adolat uchun kurashiga bagʻishlangan risolalar va hutbalar oʻqiladi.

2. Motam va taʼziya: Dugoh Husayniy marosimlarida shia musulmonlari motam tutishadi, yaʼni Husayning shahidligi sababli qaygʻu va azobni his qilishadi. Ushbu motamni koʻpincha boshlangan vaqtdan oxirigacha davom etadigan diniy marosimlar bilan amalga oshiradilar.

3. Taziyah: Taziyah, bu Husaynning shahidligini va uning jasoratini bayon qiluvchi dramatik teatrlashtirilgan koʻrsatmalarni ifodalaydi. Taziyah marosimlarida, asosan, Husaynning shohidligi va Qarbala jangida roʻy bergan voqealar tasvirlanadi. Bu marosimlar oʻzida musiqiy va teatral elementlarni oʻz ichiga oladi.

4. Zanjirli urushlar: Shia musulmonlari koʻpincha Dugoh Husayniy marosimlarida oʻzlarini zanjir bilan urishadi, bu esa Husaynning oʻlimiga qarshi motam tutishning ramzi hisoblanadi. Bu marosimda ishtirokchilar oʻzlarini qattiq urishadi, bu esa Husayning oʻzining soʻnggi lahzalari uchun izhor etilgan hurmatni koʻrsatadi.

5. Sadakavataomlar: Dugoh Husayniy marosimlarida shiajamoalari koʻplab taoml ar tayyorlashadi va sadakalar tarqatishadi.

Bu, o'z navbatida, musulmonlar orasida hamjihatlik va xayr-ehsonni targ'ib qiladi. DugohHusayniyningAhamiyati Dugoh Husayniy, nafaqat diniy marosim sifatida, balki axloqiy va falsafiy ahamiyatga ham ega. Husaynning shahidligi shia musulmonlariga adolat, haqqoniyat va inson huquqlarini himoya qilishning ramzi bo'lib qoladi. Husayn, o'zining shahidligi bilan, faqat o'z hayotini emas, balki butun musulmon ummatini zulmdan qutqarishga intildi. DugohHusayniy marosimlari bu muqaddas yo'lnidavomettirishva Husaynningirodasi hayotga tatbiq etishning bir shakli hisoblanadi. Shuningdek, Dugoh Husayniy marosimlari, musulmonlarning birligini mustahkamlash, ezgulikka chaqirishva zulmga qarshi kurashni davom ettirishda katta rol o'ynaydi. Husaynning shahidligi orqalishia musulmonlari, o'zlarining dinlari va islomning asosiy qadriyatlari, ya'ni haqqoniyat, adolat, sabr-toqat va xalqqa xizmat qilishga bo'lgan sadoqatlarini yodga olishadi. O'zbek maqomlari orasida Dugohmaqomi o'zigaxos va asosiymaqomlardan biri sifatida turkumlar o'rin olgan. O'zining parda tizimi, ohangi, xarakteri hamda mavzusi bilan boshqa maqomlardan ajralib turadi.

Farg'ona-Toshkent maqom yo'liga mansub bo'lgan Dugohlar, Shashmaqomdagi Dugohningtuzilishigashaklano'xshabketganibi lan, o'ziga xos tomonlari mavjudligi bilan ajralib turadi. Odatda, har bir maqomning o'zini mavzusi va asoslanadigan pardalar tovush qatori mavjudligi xususida nazariy ma'lumotlar berilibo'tilgan. Ijrochilik amaliyotining maqomlarga xos bo'lgan mukammal talqinlarida bu jihatlar o'zini namoyon etib turadi. Shunga ko'ra bunda Farg'ona-Toshkent maqom yo'liga mansub bo'lgan turkum "Dugoh Husayniy" deb nomalanib kelingan. Avvalo buning negizida tovushqator parda tizimida Dugoh pardalariga nisbatan boshqa bir parda ishlatilganligi e'tirof etiladi. Demak, Farg'ona-Toshkent maqom yo'llaridagi Dugoh namunasini o'ziga hoslik jixati, unda Husayniy pardasi qo'llanilganligidadir. Dugoh ikkinchi pardasidan Husayniy pardasi kelganligi uchun "Dugoh Husayniy" nomini oldi. Shu o'rinda Dugohpardasiga ham to'xtalib o'tsak. Dugohiborasiforstilidan olinib, tovush hosil qilinadigan ikki joy, ya'ni parda. Butun ton oralig'ida ikki turli tovush hosil qilinadigan parda ma'nosida qo'llaniladi. Shu bois asosiy pardalardan birini o'zgarishi ushbu maqomning shunday atalishiga asos bo'ladi. Farg'ona - Toshkent maqomyo'lidagi "Dugoh Husayniy"larni maqom shaklidagi bir tizim deb qarashimiz, uning I-VII gacha bo'lgan taronalarini o'zida aks ettirganligidadir. Shashmaqom tarkibiga qiyoslasak, Buxoro maqomlarida ijrochidan keng ko'lamli ovoz hajmi talab etilganligi bois ansambl bo'lib ijro qilinsa, Farg'ona - Toshkent maqom yo'lidagi asarlar kichikroq hajimda yaratilgan bo'lib, yakka tarzda ijro qilish imkoniyatini beradi.

"Dugoh Husayniy"lar ham kichikroq ixcham shakilda yaratilgan go'zal ba betakrorasarlarsirasidan. Shuninguchunhamko'plabustozsan'atkorlarijrodasturlari dan joyolgan desak mubolag'a bo'lmaydi. "DugohHusayniy"lar o'ziga hos asarlar turkumidir. Uning o'ziga xosliklaridan biri shundaki, hammaDugohHusayniylar bittatovush tizimida ijro etiladi. Na'muna sifatida Farg'ona -Toshkent maqom yo'lidagi Husayniy ladiga qaratamiz. (Alohida ajratilib || belgisi bilan ko'rsatilgan.) Yana e'tiborli tarafi "Husayniy" ladi "Navro'zi Sabo" da ham uchraydi va "Dugoh Husayniy"ga juda yaqin jihatlarini

ko‘rishimiz mumkin. Shuning uchun ham ba‘zi manbaalarda “Sabo” pardasi ham deb yuritilgan. “Husayniy”ladi o‘zining nafisligi va kishiga tasirchanligi bilan ajralib turadi va asarda alohida xarakterli jihatlarini ko‘rsatib beradi. Yana shuni aytish joizki, maqomlar ichida mumtoz she‘riyatimiz vakillarining g‘azallariga eng ko‘p qo‘l urilgan asarlar “Dugoh Husayniy”lardadir. Izlanishlar natijasida “Dugoh Husayniy I” eng ko‘p so‘zlari almashinib kelingan asar bo‘lib, bizgacha mumtoz g‘azallarimizdan 10 ga yaqin namunalariga aytilgan ustozlarning nodir ijrolari yetib kelgan. Asosan Farg‘ona-Toshkentvohasining yetuk vakillari Mamadbobo Sattorov, Bolta Hofiz, Jo‘raxon Sultonov, Mamurjon Uzoqov, Rasulqori Mamadaliyev, Orifxon Hotamov, Hakimjon Fayziyevlar, qolaversa, Berta Davidova, Saodat Qobulova, Mastona Ergasheva va Munajat Yo‘lchiyevlar ijrosida go‘zal va mukammal ijrolarni tinglashimiz mumkin. Bundan ko‘rinib turibiki “Dugoh Husayniy” qanchalar xalqchil, ommalashgan, ixcham hajimli bo‘lgani bilan, nafis va nozik pardalar yaqqol jilolanadi va biz bu ohanglarni yuqorida keltirib o‘tgan ustozlarning ijrolarida ko‘rishimiz mumkin. Kelgusida biz yoshlar ushbu meroslarimizni go‘zal holatida saqlanishi uchun, tub mohiyatini anglagan holda ijro etib, ustozlar ijro an‘analarini kelgusi yosh avlodlarga yetkazishda o‘z hissamizni qo‘shishimiz ayni muddaodir. Biz ushbu maqolani yozish jarayonida ustoz shogird an‘anasini davomettirgan holda, marhum O‘zbekiston xalq hofizi Maxmudjon Tojiboyev va O‘zbekiston xalq artisti O‘lmas Rasulov ustozlarimiz tomonidan video tasmlarda muxirlangan ma‘lumotlardan foydalandik. Ustozlarning o‘gitlari, qoldirgan ijroviy meroslari yoshlar uchun doimo ibrat va ta‘limining asoslaridan bo‘lib xizmat qilishi muqarrardir.

Xulosa Dugoh Husayniy marosimlari shiamusulmonlari uchun nafaqat diniy bir an‘ana, balki insoniyatning adolat, haqqoniyat va o‘z prinsiplariga sodiqlik yo‘lidagi kurashining ramzi sifatida katta ahamiyatga ega. Husayn ibn Ali va uning Qarbala jangidagi shahidligi, zulmga qarshi turish va haqqoniyati uchun kurashishning timsoli bo‘lib, shia jamoalari tomonidan yod etiladi. Dugoh Husayniy, bu qadriyatlarni yodga olish va ularni kundalik hayotga tatbiq etishning muhim usuli sifatida xizmat qiladi. Marosimlar orqali nafaqat Husaynning jasorati va sadoqati, balki barcha musulmonlarning birligi, adolatni himoya qilishdagi davomiy harakati ta‘kidlanadi. Dugoh Husayniy, shuningdek, shia musulmonlarining bir-biriga mehr-oqibat ko‘rsatish, xayr-ehson qilish va zulmga qarshi kurashishda o‘z qarashlarini mustahkamlashga yordam beradi. Shu bilan birga, bu marosimlar insoniyatning eng muhim qadriyatlari – sabr, haqiqiy adolat va xushxulqlikni targ‘ib qiluvchi muhim ijtimoiy va diniy tadbir bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Rajabov I. Maqomlar masalasigadoir. T.: O‘zadabiynashr, 1963.
2. Otanazar Matyoqubov. Maqomot. T.: Musiqanashriyoti. 20